

Un drept privat european

*Prof. univ. dr. **Marilena Uliescu**
Cercetător științific gradul I
Șef Departament de drept privat „Traian Ionașcu”
Institutul de Cercetări Juridice*

§1. Europeanizarea dreptului privat

Citeam în Revue trimestrielle de droit civil¹ o evocare privind rolul dreptului comparat, iar astăzi, mai mult ca oricând, în armonizarea dreptului privat, cel puțin la nivel european. Problema a fost abordată încă din anul 1900 la Congresul de Drept Comparat ce a avut loc la Paris. Acest congres a fost socotit în mare măsură ca fiind actul de naștere a dreptului comparat modern, inspirat de ideea unui „drept comun al umanității civilizate”, dreptul comparat fiind în măsură să poată valorifica diferențele accidentale care separă sistemele juridice ale statelor membre ale Uniunii Europene. Această sarcină cheie a comparatismului juridic a început să se concretizeze abia după sfârșitul Primului Război Mondial, când a fost creat Institutul Internațional pentru unificarea dreptului privat la Roma (UNIDROIT). Prin anii '60 s-a creat o a doua organizație consacrată unificării internaționale a dreptului privat – UNCITRAL. După unele opinii², influența celor două organisme asupra evoluției dreptului privat a fost mai degrabă modestă, până în prezent cel mai mare succes al acestora fiind pregătirea Convenției privind contractele pentru vânzarea internațională de mărfuri (CISG), document care privește un domeniu cheie al dreptului privat, în prezent intrat în vigoare în mai mult de 60 de state, dintre care și state membre ale Uniunii Europene, și care a devenit din ce în ce mai important pentru practica juridică.

Având în vedere dificultățile considerabile pe care le întâmpină unificarea juridică la nivel global, desigur, inevitabile, precum și marile divergențe dintre sistemele de drept ale diferitelor națiuni și popoare, care nu sunt neapărat datorate unor accidente ale istoriei sau ale hazardului, acestea pot, crede Reinhard Zimmerman, deopotrivă să fie fondate pe diferențe culturale, economice ori politice fundamentale. Acest fapt face însă ca unificarea juridică să aibă un succes mult mai mare decât atunci când aceasta ar avea în vedere sistemele de drept ale națiunilor care se află la un nivel de evoluție culturală și economică aproape similară și care, între altele, împărtășesc aceeași experiență istorică și aceleași concepții politice fundamentale.

Dacă asemenea națiuni se unesc într-o comunitate economică, unificarea regimului juridic, mai cu seamă privind tranzacțiile comerciale, mai devreme sau mai târziu, se va realiza datorită importanței considerabile practice și politice³.

Urgența promovării unui drept privat european determină o evoluție juridică contemporană remarcabilă. În acest proces, comparatismul juridic poate avea un rol important.

¹ R. Zimmerman, Droit comparé et l'europeanisation de droit privé, în R.T.D. civ. nr. 3/2007, Dalloz, Paris, p. 451.

² H. Kronke, Ziele-Methoden, Kosten-Nutzen: Perspektiven der Privatrechts Harmonisierung nach 75 Jahren, UNIDROIT Juristenzeitung (17) 2001.

³ A.J. Kawring, Unifying Commercial Laws of Nations States, Coordination of Legal Systems and Economic Growth, 2003.

§2. Uniformizarea prin directive

Cu toate că Walter Hallstein, prim-președinte al Comisiei Europene, a atras atenția încă din anul 1964 asupra necesității unei armonizări a dreptului privat în Europa¹, știința dreptului privat nu a primit cu adevărat provocarea decât prin anii '90, când a fost lansat un program ambițios în domeniul societăților comerciale, astfel încât primele două directive au vizat miezul dreptului privat tradițional².

Se pare însă că numai directiva privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii din 1993 a marcat, indubitabil, pentru juriștii europeni, faptul că dreptul privat european a dobândit o nouă dimensiune.

Un alt pas important în europeanizarea dreptului privat prin intermediul directivelor Comunității Europene a fost adoptarea Directivei privind vânzarea și garantarea bunurilor de consum din 1999. De altfel, încă din dreptul roman, contractul de vânzare a fost întotdeauna tipul central de contract pentru transmiterea în viața comercială, iar directiva s-a dorit a fi un model în vederea codificării europene a reglementărilor privind vânzarea. Menționăm că în Germania, această directivă a provocat reforma cea mai importantă a BGB (Codul civil) după intrarea în vigoare a acestuia.

În prezent, există peste douăzeci de directive în domeniul dreptului privat tradițional, precum și multe altele în afara acestuia³. Această din urmă categorie de reglementări formează un bric-a-brac de măsuri legislative individuale adăugate la peisajul dreptului privat general, care adeseori nu se armonizează cu acest cadru și nu se articulează foarte bine între ele. Astfel, confuzia care anturează încă noțiunea de „consumator”, noțiune cheie în domeniul dreptului consumatorului, poate constitui un exemplu, cu toate că evoluția sa a fost dominantă în ultimii 25 de ani în Uniunea Europeană.

Tot asemenea, nu putem determina cu claritate care sunt raporturile dintre figura juridică a „contractului de consum” și regimul juridic general al contractului.

De altfel, toate directivele care au contribuit sau vor contribui la constituirea unui drept privat european sunt fundamentate pe dispozițiile art. 95 TCE sau, mai precis, așa cum rezultă din termenii directivelor în chestiune, „în special” pe art. 95.

În conformitate cu jurisprudența Curții de Justiție a Comunităților Europene⁴, aceasta a pus accentul pe faptul că Uniunea Europeană nu poate lua măsuri pentru apropierea reglementărilor statelor membre decât cu scopul ameliorării funcționării **pieței comune interne**.

§3. Rolul Curții de Justiție a Comunităților Europene

Armonizarea juridică pe cale legislativă în cadrul Uniunii Europene este, desigur, nesatisfăcătoare pentru anumite considerații, dar nici activitatea Curții de Justiție a Comunităților Europene nu ameliorează cu mult această situație. Este totuși adevărat faptul că anumite noțiuni, reguli și principii care sunt determinante pentru Dreptul european sunt rezultatul jurisprudenței acesteia.

¹ W. Hallstein, *Angeichung des Privat und Prozessrecht in der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft*, Rabels Z, 28 (1964).

² Este vorba de directiva privind răspunderea pentru produse defectuoase și de cea privind comerțul la domiciliu, ambele din anul 1985.

³ A se vedea P.Ch. Müller-Graf, *EC Directives as a Means of Privat Law Unification*, Hartkamp et al. (eds), *Towards a European Civil Code*, Aspen Publishers, New York, 2004.

⁴ În cazul Directivei privind publicitatea pentru teren.

Curtea Europeană de Justiție are o posibilitate restrânsă de a acționa în domeniul dreptului privat, dat fiind că, potrivit art. 220 și urm. TCE, aceasta nu este o curte supremă pentru litigiile de drept privat în cadrul Uniunii Europene. Curtea are această competență în materia litigiilor privind indemnizațiile pentru prejudiciile cauzate de către Comunitate și în domeniul litigiilor privind răspunderea extracontractuală.

În cazul litigiilor de drept privat, Curtea poate pronunța **decizii prejudiciale** (preliminare) în scopul garantării unei interpretări uniforme a dreptului comunitar. Spre exemplu, retractația în materia tranzacțiilor la domiciliu se aplică contractelor de cauțiune, cu condiția ca datoria principală a cărei garanție este să fie de asemenea contractată în altă parte decât în spațiul comerciantului creditor; că un cumpărător care a încheiat o tranzacție la domiciliu poate retracta, chiar după trecerea termenului de 6 luni, dacă nu a fost informat despre dreptul său de retractie, sau că noțiunea de „prejudiciu” în directiva privind voiajele cu preț forfetar cuprinde prejudiciile extrapatrimoniale¹. Fără îndoială, sunt probleme importante care privesc aplicarea dreptului privat în ansamblul celor 27 de state membre.

Cât privește ameliorarea *acquis*-urilor actuale pe cale jurisdicțională, Curtea nu poate să o facă – sigurul competent fiind legiuitorul. Iar comisia LANDO și grupul de studiu reprezintă inițiative private care nu pot oferi decât, eventual, modele pentru aplicarea cărora este nevoie de o decizie politică.

§4. Aproximarea legislației civile în statele membre

În acest domeniu, este evident că reglementarea la nivel european a contractelor este de o importanță capitală. În acest sens, Comisia Europeană a făcut astfel încât să apară un plan de acțiune pentru un „**drept european al contractelor**”.

Planul de acțiune s-a concretizat prin elaborarea unui cadru de referință comun, care să fie baza unor reflecții ulterioare și care să ofere instrumente opționale în fundamentarea unui drept european al contractelor. În cadrul acestui demers, principiile dreptului european propuse de LANDO sunt disponibile ca o schemă directoare, ca instrumente opționale elaborate de Grupul de Studii pentru un Cod civil european.

În vederea elaborării Cadrelor Comune de referință în domeniul dreptului european al contractelor, obiectiv al Programului-cadru al Comunității Europene pentru unificarea dreptului privat, Asociația Henry Capitant și Societatea de legislație comparată (Paris, Franța) au elaborat lucrări privind terminologia contractuală comună și principiile directoare ale dreptului european al contractelor².

A. În lucrarea privind terminologia contractuală comună, studiul realizat a avut ca obiectiv analiza terminologică comparativă a unui număr limitat de concepte, departe de ideea de a se întocmi un glosar juridic exhaustiv. Studiul s-a concentrat asupra unor noțiuni sau a unor grupuri de noțiuni, cum ar fi, de pildă: contract, obligație, datorie, act juridic/fapt juridic, ordine publică și reguli imperative, bună-credință, prejudiciu, daune-interese și altele asemenea.

În acest sens, printr-o analiză juridică comparativă în cadrul noțiunii de contract este analizată absența omogenității acestuia. Atât în cadrul *acquis*-ului comunitar, cât și al

¹ C.J.C.E., 17 martie 1988, C-45/96, cauza *Bayerische Hypotheken-und Wechselbank c. Dietzinger*.

² Au fost publicate în Seria *Droit privé comparé*, coordonată de *B. Fauvarque Cosson*: vol. VI Terminologie contractuelle commune și vol. VII Principes contractuelles communes, S.L.C., Paris, 2008.

celui internațional, nu există o definiție abstractă care ar putea fi generalizată. În schimb, textele dreptului comunitar și internațional evidențiază fără dubiu că aceste contracte au ca obiectiv principal schimbul comercial internațional.

Definiția contractului nefiind obiectivul principal al textelor susmenționate, contractul nu beneficiază de o definiție uniformă în aceste textele supranaționale, fiind considerat ca un simplu instrument juridic pentru circulația bogățiilor.

Apare astfel primordialul conceptul conform căruia contractul se fundamentează pe ideea de schimb, iar în directivele europene ori în textele internaționale este acreditată ideea reciprocității contractuale.

Cu toate acestea, lucrările actuale destinate cadrului comun de referință privind contractul par să acorde un loc mai important unilateralismului contractual.

Studiile de drept comparat întreprinse au permis decăderea noțiunii de „contract” ca document contractual (*instrumentum*) în favoarea unei analize mult mai largi¹.

În statele membre, dar și în cele din afara Uniunii, prin utilizarea termenului de „contract” se înțelege, cel mai frecvent, „un acord”, iar diferențele de nuanțe joacă între diferitele sisteme². După diferitele sisteme naționale, contractul este considerat mai degrabă ca întâlnirea voințelor în vederea producerii efectelor juridice sau, într-un sens mai larg, contractul apare ca o declarație de intenție susceptibilă de a produce efecte juridice³ sau ca o promisiune obligatorie, chiar fără acceptare⁴.

Fără a intra în amănunte, putem arăta că, pentru prima accepție – contractul ca întâlnire a voințelor în scopul de a crea efecte juridice –, mai multe țări au adoptat definiții cuprinse în coduri, punând accentul pe un aspect principal, și anume **întâlnirea voințelor părților**. În acest sens, putem arăta că în dreptul francez, belgian, luxemburghez și român, asemenea definiții se regăsesc în Codul civil, cu variante care nu implică diferențe conceptuale. În schimb, în Codul civil olandez, danez ori din Quebec, definiția contractului pune accentul pe **obligația** ce se creează în sarcina părților⁵.

Rezultă din aceste definiții că un contract este un act juridic realizat prin declarațiile de voință concordante și interdependente a două sau mai multor părți independente. Aceste declarații sunt făcute în scopul de a produce efecte juridice în profitul unei părți și în sarcina celeilalte sau în profitul și în sarcina ambelor părți.

Putem remarca faptul că aceste definiții exclud ideea că anumite tipuri de acorduri pot fi considerate contracte, adică acorduri de voință în vederea producerii de efecte juridice obligatorii. Tot astfel, unele acorduri de voință nu sunt susceptibile de a crea efecte juridice obligatorii, cum ar fi, de pildă, relații de curtoazie, de ajutor benevol, recompensă etc.

¹ A se vedea Terminologie contractuelle commune, S.L.C., Paris, 2008, p. 44.

² A se vedea, spre exemplu, M. Oudin, care propune o analiză ce depășește cadrul dreptului comparat – Un droit européen – pour quel contrat?, în R.I.D.C., 2007, p. 475.

³ Această abordare nu a evocat divergențe cu privire la noțiunea propriu-zisă de contract.

⁴ În această abordare, divergențele sunt accentuate, problema punându-se dacă promisiunile, prin ele însele, pot produce efecte juridice, fără ca acestea să fie acceptate, adică fără întâlnirea celor două voințe, sau dacă este vorba de un cvasicontract.

⁵ Codul civil olandez (art. 6213) dispune: „contractul este un act juridic multilateral, prin care una sau mai multe persoane se obligă față de una sau mai multe persoane”; în Codul civil din Danemarca, contractul este definit ca o convenție, încheiată între două sau mai multe persoane, creatoare de obligații (Legea din 8 mai 1917); în Codul civil din Quebec se precizează: „contractul este un acord de voință, prin care una sau mai multe persoane se obligă față de una sau mai multe persoane să execute o prestație”; și exemplele mai pot continua.

Sistemele de drept naționale rămân totuși partajate. Ezitățile se manifestă în special cât privește analiza angajamentelor unilaterale¹.

Miza este, desigur, mai mult teoretică decât practică, de fapt, este vorba de a ști dacă o persoană este ținută fără să fi acceptat, de către destinatar, și fără ca aceasta să aibă cunoștința de angajament (ca în dreptul german – promisiunea de recompensă).

Dreptul european al contractelor oferă mai multe soluții pentru angajamente unilaterale:

- prima posibilitate: păstrarea termenilor generali din proiectul PAVIE² și PDEC;
- a doua soluție, de a suprima orice diferență referitoare la angajamente ca o categorie autonomă, dar atunci ar fi necesară o definire mai precisă a termenului „acceptare”;
- o a treia posibilitate ar fi o cale medie care să prevadă supunerea angajamentului unilateral la regimul contractului, dar aceasta numai ca titlu subsidiar și excepțional, în funcție de securitatea juridică.

În cadrul preocupărilor terminologice în raport cu termenul „contract”, se impune definirea termenului „acord”. Termenul acord este adeseori folosit de o manieră clasică, pentru a desemna o convenție sau o formă de exprimare a consimțământului.

Cu toate acestea, termenul „acord” poate cunoaște și o aplicare specifică în anumite contexte. În utilizarea clasică, polisemia termenului „acord” poate să desemneze un contract sau o convenție³; în numeroase texte, cuvântul „acord” este folosit pentru a determina un anumit tip de contract (de exemplu, art. 7 din Directiva din 1999 privind anumite aspecte ale vânzării și a garanțiilor pentru bunuri de consum)⁴; uneori, termenul „acord” este înțeles ca desemnând anumite categorii de convenții (art. 1 din Directiva nr. 90/88/CEE de modificare a Directivei nr. 87/102/CEE privind apropierea dispozițiilor legislative de reglementare și administrative ale statelor membre în materie de credit în domeniul consumului)⁵; acordul, ca formă de exprimare a consimțământului, este adeseori utilizat în această accepțiune, astfel cum se regăsește și în Directiva nr. 93/13/CEE privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii.

În cazul utilizării specifice a termenului „acord”, deci în afara accepțiunii clasice, acesta se regăsește în reglementările fără forță juridică (*soft law*), apărând ca un mijloc de colaborare, sau în domeniul specific al concurenței.

Tot asemenea, prezintă interes anumite remarci privind cvasicontractele în dreptul european, și anume reglementările privind legea aplicabilă obligațiilor necontractuale, un aport prețios asupra noțiunii de cvasicontract în spațiul juridic european.

Un „precedent” poate fi considerat cel din materia cvasidelictuală, și anume cel din art. 5.3 din Regulamentul nr. 44/2001. În acest sens, apare că Regulamentul Roma II acordă un loc special, în Secțiunea 2, art. 9, la ceea ce denumește „obligații necontractuale derivând dintr-un fapt, altul decât un delict”. Textul Regulamentului, par. 3 al art. 1, face referire la îmbogățirea fără just temei, iar par. 4 al aceluiași articol are în vedere gestiunea de afaceri.

¹ R. Saeco, Contractul fără manifestarea voinței, exemplul italian, în A. Rieg, *Le rôle de volonté dans les actes juridiques*, în *Etudes dans la memoire*, Bruylant, Bruxelles, 2000, p. 721.

² Proiectul de Cod european al contractelor, redactat de Academia privatiștilor europeni de la Pavia.

³ În Codul civil român, Titlul III este intitulat „Despre contracte sau convenții”, termenii fiind socotți echivalenți.

⁴ J.O. din 7 iulie 1999, p. 0012-0016.

⁵ J.O. L 061 din 10 martie 1990, p. 0014-0018.

Reglementarea pare destul de limitată, dar nota explicativă justifică această alegere prin faptul că aceste două cazuri sunt cunoscute în toate statele membre.

Așa după cum am menționat, analiza terminologică are în vedere termeni esențiali pentru reglementarea uniformă a materiei contractului, cum sunt, de pildă, termenii „obligație” și „datorie” (în sensul de obligație morală), „act” și „fapt juridic”, „norme imperative” și „ordine publică” și, desigur, enumerarea poate continua. Termenii trebuie determinați conceptual și definiți, deoarece, fără o terminologie comună, nu poate fi vorba nici de o armonizare în vederea aplicării unui cadru comun de referință și mai ales pentru instituirea unui drept privat european.

B. Principiile directoare ale dreptului european al contractelor, fruct al cercetării universitare¹, constituie un instrument indispensabil, cred autorii lucrării², pentru realizarea coerenței și convergenței drepturilor naționale privind contractele în Europa.

Elaborarea acestor principii directoare nu a implicat și revizuirea Principiilor dreptului european al contractelor, rezultat al lucrărilor dirijate de Ole Lando, care au constituit o etapă fundamentală spre edificarea unui drept comun al contractelor. Principiile astfel revizuite pot constitui un model alternativ Proiectului privind cadrul comun de referință (DCFR).

Acest model alternativ nu privește decât contractele. El este ușor accesibil cu un plan simplu și, în măsura în care este posibil, cu reguli concise. El este propus pentru a incita comentarii și a fi supus unei noi analize comparative.

Astfel, în cazul în care ar fi preluat, acesta ar putea permite dreptului european privind contractele să evolueze, rămânând fidel unui model deja cunoscut, în concordanță cu modelul internațional constituit de Principiile UNIDROIT referitoare la contractul de comerț internațional.

Principiile directoare privind regimul juridic al contractelor europene sunt rezultatul reflecțiilor colective ale juriștilor aparținând diverselor culturi juridice europene, care au avut în vedere concilierea unor posibile diferențe, fără a fi dominate de un anume drept național.

Scopul elaborării acestor principii este edificarea unei mai bune reglementări a contractelor, care să răspundă nevoilor practice fără a sacrifica coerența teoretică.

¹ A se vedea *B. Fauvarque Cosson, D. Mazeaud (coord.), Principes contractuels communes*, S.L.C., Paris, 2008.

² *B. Fauvarque Cosson, D. Mazeaud, Avant-propos* la volumul citat la nota 20.